

PAPÍRSZELETEK

NÉMETH ISTVÁN

Jómagam is, „mint a többi gondolkodó ember”, ahogyan az írókolléga fogalmaz, „megdöbbenéssel olvastam a népszámlálási adatokat”. Én ugyanis már az adatok olvasása előtt megdöbbsentem, tehát a döbbsenet nem most „vett erőt rajtam”, annak ellenére, hogy tudom: a döbbsenet váratlanul, villámcsapásként éri az embert, nem készül fel rá, éppen ezért döbbsenet a neve annak a hírnek, élménynek, amely frissen éri, mellbe vágja. A délvidéki magyar kisebbség létszámának a csökkenéséről van szó, amely, jól tudja ezt a kolléga is, Trianon óta folyamatosan tart. Őt a legutóbbi csökkenés döbbsentette meg. Nem tudom, máskor, amióta tart a folyamatos csökkenés, megdöbbsent-e ezen a számunkra, a délvidéki magyarság számára örvendetesnek éppen nem mondható tényálladékon. Hiszen nem egészen mellékes, elhanyagolható, piti dologról van szó: nyolcvan éve tartó kisebbségi státusunk alatt megfeleződtünk! Ennek mások örülhetnek, nekünk magunknak erre semmi okunk. Ha egy kicsit is gondolkodó emberek vagyunk. S mert egy kicsit talán még azok vagyunk, és egy csöppet még érdekel bennünket a nemzettedékünk sorsa, keressük a fogyatkozás okait. A kolléga mintha a politikusokra, a politikusainkra mutogatna. Nem is árt néha ujjal mutogatni rájuk, minthogy azonban mi, ő meg én, írók vagyunk, talán mi is tartozunk némi felelősséggel az ügyben, hogyan alakult a délvidéki magyarság sorsa: törődtünk-e mindig ezzel, vagy elnéztünk felette, szemünket Párizsra vagy a hozzánk közelebb álló Belgrádra vetve. No de nehogy abba a gyanúba essek, mely szerint egy olyan szomorú tényről elmél-

kedve, amilyen a megfogatkozásunk, bűnbakok után szimatolok. Ilyesmire csupán az etnobizniszmenek képesek, akik nyilván holt lelkekkel kereskednek vagy egyéb gyanús üzletekben fondorlatoskodnak. Okosabban tenném, ha e helyett megvizsgálám, hogy én, aki írásra adtam a fejem, a tollammal hányszor csaptam arcul azokat, vagy hányszor fordítottam hátat azoknak, akiknek a fogatkozásán ma siránkozom. A tollammal megtettem-e értük mindent, amit megtehettem volna? Erősítettem-e bennük a hitet, amikor nemcsak a *Szózatot*, de már a miatyánkot se merték félelem nélkül elrebegni. Mert nem áll az, hogy „létezett döntési minimum”. Miféle „döntési minimum”-ról beszélünk ott, ahol egy félmillió néptöredék fiainak – mert voltunk ennyien is! – arra se volt lehetősége, hogy az anyanyelvén tanulja az etnobizniszleléshez szükséges tudnivalókat?

Ez úgyben nekem nem a politikusainkkal, saját magammal van elszámolnivalóm. Míg ez nem következik be, marad a tartós döbbenet. Mert úgy látszik, a döbbenet is lehet tartós.

És marad a kíméletlen valóság, amelytől mi, írók, hajlamosak vagyunk olykor elfordulni rafináltan hamis magyarázatokat csavarintva elméleteink alátámasztására. Valójában egy velejéig romlott kor gyermekei voltunk.

Többek között olyan döbbenetes dolgok történtek benne, amilyenek alig tíz esztendő alatt, a szemünk láttára tíz akkora falut tüntettek el szülőföldünk térképéről, amekkora Kishegyes. Tessék egymás mellé vagy egymás köré tíz, egyenként ötezer lelket számláló nagyközséget elképzelni, meg azt, hogy ugyanez a tíz falu tíz év leforgása alatt eltűnik, lakói elpusztulnak, szétszóródnak. Csakugyan döbbenetes. Fecsegni, megszólalni ilyenkor csak az képes, akinek az egészhez vajmi köze van.

Nekem talán még mintha mindig volna, ezért nem mondom tovább: elnémít a tartós döbbenet.

*

Egy olyan intézmény létszámcsökkentésével (leépítéssel?) megbízott vezérnek –, amely intézmény, többek között a kisebbségek jogegyenlőségét is hivatott ápolni és a saját területén megvalósítani –, azon magyarázata hozott zavarba, amely egy múltbéli, „jól bevált” sémára emlékeztetett. A testvériség–egység hőskorára. Amikor elsőrendű feladata

volt minden nemzetnek és nemzetiségnek a saját soraiban küzdeni a fel-felbukkanó nacionalizmus ellen. Egyetlen nacionalizmus burjánzhatott, a jugoszláv. Csakhogy az nem volt nacionalizmus, hanem a tegnap még különböző nemzetiségekhez tartozó egyedek menedékhelye minden nacionalizmus elől. Aki jugoszlávként döngette a mellét, az nem nacionalista volt, hanem hazafi. Ezen új hazafiság élharcosai – a kisebbségek között a „jó” magyarok, a „jó” szlovákok stb. – jugoszlávságukat bizonyítandó arra törekedtek, hogy a kukutyini két sportegyesületet, a zömében magyar Egységet és a szintiszta szerb Jedinstvót egy fedél, egy vezetőség alá hozzák, ahol aztán az előbbi könnyebben beolvadhatott és be is olvadt az utóbbiba, hogy végül teljesen eltűnjön, mint a kámfor. A különböző nemzetiségű művelődési egyesületek is gyorsan rátaláltak erre az egyedül járható útra s a táncos lábú magyar lányok román legények derekát átkarolva ropták a szerb kólót (azért a szerbet, mert a jugoszlávon még csak törték a fejüket a koreográfusok). Természetesen az óvodák, az iskolák se maradhattak ki ebből a hazafias versenyből, ahol csak mód volt rá, egy fedél alá terelték a különböző anyanyelvű oktatási intézményeket, hogy a ruszin meg a szerb gyerekek a nagyszünetben, az immár közös iskolaudvarban együtt rúgják a bőrt, a közös iskola közös iskolafolyosóján pedig török lányok könnyedén, akadály nélkül gyakorolhassák és fejleszthessék macedón nyelvtudásukat, amelynek birtoklása már csak egy lépésre választotta el őket a végső beteljesüléstől, az új, az igazi és érinthetetlen hazafiság csírázó anyanyelvétől. Egyszóval dúlt s ha éppen kellett, fült, magyarán dúlt-fült a jugoszlávság, fortyogott a balkáni népek olvasztótégelye, szerencsére egy pillanatra se öltött nacionalista jelleget, mindvégig hazafi s legfeljebb hazafias maradt. Míg le nem került a repertoárról.

Úgy látszik azonban, hogy teljesen mégsem került le, egyes fejekben ott maradt. Mint a fentebb említett, létszámcsökkentéssel megbízott vezér fejében. Vagy csakcsupán a még mindig jól működő régi reflexeiben?

Azt javallotta ugyanis, hogy az intézményében működő különböző nemzetiségi alosztályok ha egymás között koordinálni tudnák a koordinálnivalókat, kevesebb létszámmal is el tudnák végezni a rájuk bízott munkát. Fordítsák le amazok, a többség kész prodzsektjeit, ezzel megtakarítják a kiutazás költségeit és az utánajárás fáradalmait. Erre szót kért egy felmondással fenyegetett, de komoly összegű végkielégítéssel

kecsegtetett kisebbségi és kijelentette, hogy ők a saját szájuk íze szerinti ételt szeretnének főzni, fogyasztani és abonenseiknek fölszolgálni, nem olyat, amilyent annak idején a testvériség–egység konyháján kotyvasztottak, s amilyen immáron a kutyának se kell. Erre a megbízott vezér meghökkent, úgy látszik, nem szokta meg ezt a hangot a testvériség–egység hőskorában, ez azonban nem rendítette meg eltökéltségében, hogy a létszámcsökkenést és a belső integrációt végre ne hajtsa.

*

Itt volna az ideje, hogy elkezdjem írni az első és egyben valószínűleg az utolsó háborús naplómát. Ez a háború egyesek szerint 2001. szeptember 11-e óta tart, mások azt jósolják, hogy három hét múlva tör ki, de azok, akik nagyon sürgetnék a föllángolást, február hatodikára teszik az időpontot. (Ma február elseje van.) Tegnap Genfben az egyetemisták ezrei tüntettek a háború ellen, s Bush elnököt gyilkosnak nevezték. Másutt is voltak és vannak háborúellenes tüntetések, magában az Egyesült Államokban is, néhány nyugat-európai értelmiségi is hallatta a szavát, ugyanakkor az Európai Unió nyolc tagállama, illetve tagjelölt országának a kormányfője, az „európai egységet erősítő” Franciaország, Németország és még néhány tagállam ellenében, amely államok kormányai a békés rendezésért szállnak síkra a harcias Amerikával szemben, az Egyesült Államokhoz súrlódtak, pártoltak. Aztán a nyolcához csatlakozott még egy, tegnap már Szlovénia is tizedikként. Az aláírók közül az egyik miniszterelnök részt vett az erdélyi magyarok kongresszusán, ahol üdvözlőbeszédében egységre szólította fel az illető szervezet tagjait. Az Amerika-barát európai aláírók is hangsúlyozták, hogy tettükkel tulajdonképpen az európai egységet kívánják erősíteni. Érdekes módon az aláírók fele a volt kelet-európai szocialista országokból való, azon országokból, ahol a közelmúltig az egység megőrzése volt az egyik legfőbb, legszigorúbb parancs. Többek között azért is, mert csak így lehetett eredményesen szembeszállni a terjeszkedő amerikai imperializmussal, amelyről napjainkban mintha kiderülne, hogy csakis az. S miközben így alakul és fokozódik körülöttem a világhelyzet, arra ösztökélem magam, hogy fogjak már hozzá a háborús naplóm írásához. Fogjak tehát hozzá valami olyasmihhez, amit sohase csináltam, fogjunk hozzá, különös tekintettel a közelgő vagy máris dúló háborúra.

Minek s legfőbb kinek? Igaz, a naplót nem a nagy nyilvánosságnak szánja az ember, de megtörténhet, hogy ennek a küszöbönálló háborúnak a végére nem is marad „nagy nyilvánosság”, mert akkor ér véget, amikor már nem lesz kivel folytatni, hiszen az utolsó szálig kiirtottuk egymást. Ebben a pillanatban azonban még élek és hálát adok a jó istennek, hogy nem lett belőlem gyanús múltú miniszterelnök, aki most azt képzelet magáról, hogy az „európai egységet erősítendő” Amerika-barát aláírásával teljes és végleges bűnbocsánatban részesül.

*

Egy-egy magas, a háztetők fölé nyúló tűzfal állít meg a városban s mint tegnap a régi, klasszikus paloták díszes homlokzatában, legújabbban ezekben a kopár, mogorva tűzfalakban gyönyörködöm. Gyönyörködöm az elérékenyülésig. Arra gondolok, hogy e vakolatlan, öreg falak mögött lakások, meleg családi fészkek húzódnak meg, csöndes hálószobák, zajos gyerekszobák, ételgőzös konyhák, gazdag vagy szegényes éléskamrák, de a tűzfalak mindent eltakarnak a kíváncsi szemek elől, mint vastag, nehéz, elmozdíthatatlan függönyök védik a mögöttük élők nyugalmát, vagy áttörhetetlen pajzsként feszülnek az okvetetlenkedő, mohó kíváncsiság és az ez elől védelmet keresők között. A tűzfalak belső, láthatatlan oldalán folytonosan zajlik valami, színielőadás, amely hol drámába, hol bohózatba csap át, a tragikus, olykor véres jeleneteket angyalian meghitt epizódok váltják fel, ugyanezeknek a falaknak a külső, látható oldalán viszont az élettelen, mozdulatlan, merev csend. A költők azonban azt az élettelen csendet is megszólaltatták, a festők ezt a mozdulatlanságot is mozgásba hozták ecsetvonásaikkal, ezer színt játszó sűrű színeikkel. Egy idő óta úgy érzem, mintha kívülrekedtem volna a tűzfalakon s a túoldalukról hozott emlékeim szorongatnák a torkomat. Mintha a múlt (a múltamat?) nyomait kutatnám ezeken a meredek, komor falakon. Mintha ezek a nyomok – emlékek – lemállottak, lehullottak volna róluk, mint az öreg vakolat, s fájdalmas pillantással lesnék a felújító Mestert . . . Igen, egy fájdalmas látványban is lehet gyönyörködni, elegendő megemlíteni az öregembert, aki megrendült lélekkel áll a lebukó Nap vérvörös korongja előtt.

*

Ebben a pillanatban egy sarki kiskocsmá, egy borozó ajtajában állok, ahonnan a háztetőik felett idesejlik a fogadalmi templom egyik tornya (a párját ez takarja el). S mert még csak kora délután van, rajtam kívül senki vendég az ivóban, a kiszolgálónő a söntés mélyén ül, olvas vagy szundikál. Tökéletes, igazi kora délutáni csend, a légy zümmögését is lehet hallani, de úgy látszik, január közepe táján még a fűtött kocsmában sem merészkednek elő a legyek. Egyedül az ad némi hangot, amikor a borospoharamat a kezemből visszateszem az asztalra – az ivó egyetlen asztalára –, vagy amikor a pincérnő megzizzenti kezében az újságot. Az a néma párbeszéd, amely köztem és a pincérnő között folyik, semmi hangot nem ad, így aztán a csend különös neszeit hallgatjuk mindketten. Ismerős számomra ez az alig neszező, szunyókáló csend. Szeretem magamat elereszteni benne. Most különösen, mert jól érzem magam ebben a kiskocsmában, ahol csakugyan csak egy asztal van néhány székkal meg a falra szerelt polc az állva poharazgatóknak. Minden ízében régi falusi kiskocsmákra emlékeztet, jóllehet, ahol áll, egy íróról elnevezett városrész, az ő nevét viselő utcában, talán innen és ezért kapta a *Móra borozó* nevet is. Bár nem néztem utána, hogy csakugyan a Móra Ferencről van-e szó, vagy egy általam ismeretlen másik Móráról, én mindenesetre az íróra gondolok, s ez külön jó érzéssel tölt el ebben a zsongító csöndben. Az ajtón kívüli világ szemlélgetése után magára a kocsmajtóra fordítom a tekintetem, erre az öreg, megrokkant, barnára festett ajtóra, a vastag festékréteg szinte már megszarusodott rajta. Meg kellene egyszer írni egy ilyen öreg, sarki kiskocsmá öreg ajtaját is. Annyiszor nyitották ki és húzták be maguk után a hűséges törzsvendégek, hogy ebbe rokkant bele szegény s még így leszállva, megvetemedve, megöregedve is hősiiesen állja a sarat. Aki csak ide belép, mindenki számára ismerős a természete, mindenkinek ismerős a nyikorgása, sírása, olykori felhördülése (hideg időben odafagy a küszöbhez, s ilyenkor csak egy erőteljes rándítással tudják kinyitni); a kocsmajciónak ez a sajtós hangja a legtöbb vendég számára nemcsak ismerős, de kedves, barátságos is. Vajon van-e a városban, beleértve a templomokat, iskolákat, kórházakat, hivatalokat is, amelyeknek az ajtaját annyian megnyitották, mint ennek a, úgy tűnik, időtlen idők óta álló kiskocsmának? Erről a tisztes öregségben megbarnult, kinyagdult, kenetlen kocsmajtóról csakugyan elmondható, hogy a környékbeli, ideszokott emberek időtlen idők

óta egymásnak adják a kilincset. Most azok járnak ide, akik gyermekként innen könyörögték haza a rózsás kedvű vagy a keserűségükben elázott édesapjukat. Ebben a pillanatban egy bekecses atyafi nyit be s tüstént hírül adja, milyen a világ odakünn, és hogy további lehülés várható, de lecövekelve a sötét előtt csak egy álmozdulattal jelzi a kocsmárosnénak, hogy *ugyanazt*. Ami évek óta ugyanaz. Így télidőben, szürkület előtt egy nagyfröccs.

Ám ha jól meggondoljuk, még arra az álmozduatra se volt szükség, hiszen itt mindenki tudja a dolgát, különösen tudja ezt a kocsmárosné, aki mindenkit a nevéen szólít, s hogy a dolog még családiasabb legyen, a keresztnévén.

S mindezek után talán már fölösleges bizonygatni, hogy az efféle, még a múltból itt felejtett, játékautomatáktól, csörömpölő pénznyelők-től, bömbölő zenegépektől mentes kiskocsmáknak nem csak a bora jó. Jó bennük ücsörögni s ácsorogni is. És szótlankodni. Úgy, ahogy most az ideképzelt Tömörkény, Móra meg Juhász Gyula teszik, hallgatva azt a különös, fájdalmas távoli kutyaugatást, meg szívbeli testvérük, a nótakirály fel-felsíró hegedűjét a lassan leszálló alkonyatban.

*

Szerencsésen túljutottunk a karácsonyi és az újévi ünnepeken. Előttünk van a húsvét, néhány állami meg nemzeti ünnep. S közben a sok-sok vasárnap.

Mintha nem szeretnénk az ünnepeket.

A szürke hétköznapokat se szeretjük, talán azért nem, mert valóban egyre szürkébbek. Mi változtattuk őket szürkévé, egyhangúakká, unalmasokká. Minden előttünk álló nap a mögöttünk hagyott ismétlésé. Észre se vesszük, és elmúlik a gyerekkorunk, felnőtt- és öregkorunk. Mintha épp öregkori napjaink, éveink repülnének a leggyorsabban.

Nem tudunk megállni, nem tudunk ünnepelni, nem tudunk örvendeni immár annak se, ami szép körülöttünk és az életünkben. Pedig minden nap kínál egy-egy kedves pillanatot. Tán még azoknak is, akik nagyon nehéz körülmények között tengődnek. Mintha észre se vennénk ezeket a ritka pillanatokot. Mintha meg sem érintene bennünket ezeknek a nagyszerűsége.

Erre enged következtetni egy pesti rádiós elszólása is.

Az ünnepek előtt kiszaladt a száján, s így a mikrofonjából is:
– Nyakunkon a karácsony! – mondta.

Nem humorizálni akart, komolyan beszélt.

Mintha csak biztos forrásból megtudta volna, hogy ismét nyakunkon a török. Pedig csak a tél volt ismét a nyakunkon. És hát persze, a karácsony. Ám ami a nyakunkon van, azt általában nem szeretjük. Ide jutott a világ a keresztények legszebb ünnepével is. Ha már a karácsonyvárás se tölti el a szívünket örömmel, akkor bizony valami baj lehet azzal a világgal, amelyben élünk és meghalunk kell. Azzal a világgal, amelyben az ünnepek is erőltetettek, kedvetlenek, tartalom nélküliek, egyszóval terhesek, mint a legszürkébb hétköznapiak.

Olykor mintha már a teljes szétesés jelei mutatkoznának, s ennek a tudata válik egyre elviselhetlenebbé számunkra, elviselhetlenebbé a török igánál is.